پیشەی جۆلایی
لای جووەکانی کوردستان

سازان سەباح پیربال
مامۆستا لە بەشی شوێنەوار/ کۆلێژی ئاداب

پیشەی جۆلایی لە کوردستان:

بەرهەمی جۆلا لە کوردستان واتا سیپاڵ چنی (کووتاڵی هێڵ هێڵ) ، مێژوویەکی تۆمارکراوی هەیە، کۆنترین بەڵگە لە بارەی چنینەوە لە نەخشی سەر هەندێ خشتی سەردەمی (چاخی بەردینی نوێ) (٧٠٠٠-٨٥٠٠) پێش میلاد لە چەرمۆ دۆزراوەتەوە، ئەوە ئەوەمان پێدەڵێ لە هەمان شێوەی تریش هەبوونە بەڵام نەدۆزراونەتەوە. بە گشتی چنین لە کوردستان هەر لە کۆنەوە دەتوانین بڵێین لە پێگەی دووەم بووە دوای کشتوکاڵ کردن.(ئیزەدی، ٢٠٠٧، لا ٥٥٥-٥٥٦) کاری جۆلایی ئەم پیشەیە زیاتر لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان کراوە هەڵبەتە ئەمەش شتێکی سروشتییە لەبەر ئەوەی کورد خەڵکێکی شاخاوییە و ئاژەڵدارن لە ناوچەیەکدا لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەڵکەوتوون بە بۆنەی ئەم پیشەیەوە بەناوبانگ بوون، زۆرێك لە گەڕیدەکان گەواهی پیشەی جۆلایی دەدەن لە کوردستان (ژیکیل، ١٩٩٩، لا ١٤٢) لە کوردستان هەر لە سەردەمی ئاشوورییەکان گرنگییان بە رستن و چنین داوە گرنگترین بەرهەمهێنانی لۆکە بووە بازرگانییەکی فراوانیان کردووە لەگەڵ ناوچەکانی دراوسێ، وە لە وڵاتی دووڕووبار پیاوان و ئافرەتانیش ئەم پیشەیان کردووە (اسطیفانی، ٢٠٠٢، ص٦٩-٦٧.) لە کۆندا لە کوردستان جۆلا توانیویەتی تا ئەندازەیەکی باش جلوبەرگی پیاوانەی کوردەواری و کەلوپەلی پێویستییەکانی ناوخۆ بەرهەم بهێنێت، کە لە لایەن ژنانەوە زۆربەی کارەکان دەکران ، ئەمە جگە لە بەخێوکردن و پەروەردەکردنی منداڵ و ئیش و کاری رۆژانەی ماڵ و (نانکردن و چێشت لێنان و) جگە لەوە قوڕکاری و بیناسازی و کشتوکاڵیش ژن لە هاوشانی پیاو بە درێژایی

رۆژگار کاری کردووە، گرنگترین ئەو بابەتانەی کە جۆلا دروستی دەکات، (دووگرد، رانك و چۆغە (شاڵ و شەپك) رەشماڵ، فەرشی دیوار، جاجم،) رەشماڵ لە کوردەواری (سیاماڵ) (چادر) دوو جۆر رەشماڵ هەیە هی زستانە قورسە هی هاوینە (سووکە شاشە، پێی دەڵێن چاتۆلە) هەردوو جۆرەکەیان لە مووی بزن دروستدەکرێ لە پاش رستن کردنی بە بەن دروست دەکرێ، چونکە مووی بزن قایمە و سیخە، لە کاتی بارانان ئاو نادا، هەشە لە کەرەستەی ئەستوور و رخت دروستکراوە پێی دەڵێن (دەوار) یان چادر بە زۆری ماڵە هەژارەکان و دۆم و قەرەجەکان بەکاری دەهێنن. (کاکەیی،٢٠٠٣، لا ٢٢٧، ٢١٥.) دووگرد: بەرهەمێکی چنراوی جۆلایە بۆ نوێژکردن بەکار دێت، زیاتر لە لایەن خەڵکانی برادۆست و باڵەکایەتی دروستدەکرا، بەرماڵ بە زۆری لە کەڵەفی رەنگاو رەنگ کەمتر لە بەن دروستدەکرا، لە رووی نەخشەوە چوار جۆری هەیە، ساکاری و یەك کەشکۆڵ (کەشکۆڵ لە شێوەی تیشکی رۆژە) دوو کەشکۆڵ و سێ کەشکۆڵ. ئەمانە کارێکی قورس و گرانە بۆیە دەسحەقەکەشی گرانە. (غەفور،٢٠١١.لا٨٨).

فەرشی دروستکراوی دیوار زۆربەیان چوارگۆشە بوون، بەڵام پارچەش هەبوون جیاواز بوون لە قەبارە و شێوەدا ، کەلێنێکی گەورەی لە ماڵەکانی کوردیدا پڕ دەکردەوە، زۆر جار هەبوو ئەم پارچانە بەکاردەهات بۆ راختستنی ئەو پارچەی ژێر ژن و مێرد ، دەدرا بە کوڕە گەورە لەکاتی ژنی دەهێنا، وەکو دیارییەکی بەهادار. (شوارتس، ٢٠١٣.لا ٢٤) کۆمەڵێ ناوچە هەبوون لە کوردستان بەناوبانگ بوون بە چنینی جلوبەرگ وەك (شاری ماردین و دەوروبەری و ناوچەکانی سەر بە مووسڵ) بە

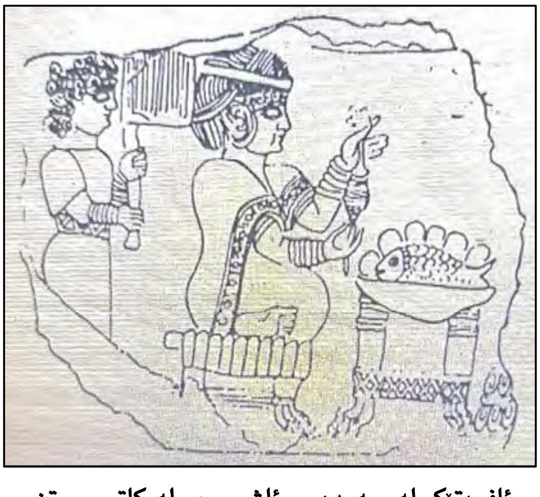

ئافرەتێک لە سەردەمی ئاشووری لە کاتی رستن و تەشی کردن (اسطیفان ،٢٠٠٢ ،ص-٦٧)

تایبەت ئەو کەرەستانەی کە پەمۆ بوون، تا سەردەمی عوسمانی کوردستان سەرچاوەیەکی سەرەکی بوو بۆ بەرهەمهێنانی بەرهەمی پەمۆ و رەوانەکردنی بۆ مووسل، هەروەها لە گوندی حەززەی تەنیشت هەولێر (النصافی) گوندەکە بە پەمۆ بەناوبانگ بوو، وە (ئامەد)یش لە هەرێمی جەزیرە مەڵبەندی بەرهەمهێنان و ناردنە دەرەوەی جلوبەرگی نەخشێنراو بوو ، وەك مەندیل، مەقارم (جۆرێکە لە چارۆگ) سەرەڕای ناردنە دەرەوەی جلوبەرگی دروستکراو لە خوری کەتانی رۆمی (تۆفیق، ٢٠١٤، لا ٢٥٢) د. ژیکیل باسی پیشەی لادێی کردووە بە دوور و درێژی باسی پیشەی جۆلایی کردووە وەك دروستکردنی (رانکو چۆغە-_ شاڵ و شەپك) جلوبەرگ و جۆرەها مافوور و مافووری سەر دیوار و ڕایەخی رەنگاو رەنگ (ژیکیل ،١٩٩٩،لا ١٣٣-١٣٤).

پیشەی جۆلایی لای جووەکان:

بە گشتی چنین و کاری جۆلایی یەکێکە لە پیشە سەرەکییەکانی جووەکانی کوردستان کە پێوەی سەرقاڵ بوون بە تایبەت ئافرەتەکانیان لە نێو ماڵەکانیان، وە زۆر جار بازاڕیان هەبووە و بەرهەمەکانیان فرۆشتووە، خەڵکێکی زۆر متمانەیەکی تەواویان بە بەرهەمەکانیان هەبووە بەهۆی جوانی و باشیی کوالێتەکانیان (زبیده، ٢٠٠٧،لا٥٠)، چەند هۆکارێك هەبوو کە وای کردبوو ئەم پیشەیە هەڵبژێرن ، زۆربەی جووەکان لە گوندەکان دەژیان کاریان کشتوکاڵ و ئاژەڵداری بوو بۆ ساغکردنەوەی بەرهەمەکانیان پیشەی جۆلایی باشترین کاریان بوو بۆ ساغکردنەوەی کاڵاکانیان چونکە هەندێ جار بە ئاڵوگۆڕی بە کەلوپەل ساغیان دەکردەوە. زۆر جار هەبوو ئەم پیشەیە لە باوکەوە بۆ کوڕ دەمایەوە و نازناویان پێ وەردەگرت، جۆلاکان دڵسۆز بوون بۆ زیندوو راگرتنی نەریت و ستایلیان، بەڵام هەندێکیشیان حەزی داهێنان و شتی نوێیان هەبوو، بە گشتی کوردەکان لە کارامەیی جلوبەرگ پشتیان بە جووەکان دەبەست، چونکە کوردەکان وایان لێکدەداوە لەگەڵ شکۆی ئەوان ناگونجێ. لە ناو شارەکانیش زۆرێك لە دایك و باوکان دەیانویست کارەکانیان فێرە منداڵەکانیان بکەن ئەمەش بە رێگای راهێنان لای وەستایەکی کارامە، (براور، ٢٠٠٢،لا ٢٥٩-٢٦٤) زۆر جار

هەبوو جووەکان لە شار و گوندەکان لە لایەن توندڕەوە موسڵمانەکانەوە ئازار دەدران یانیش باجێکی زۆریان لێدەسرا لە لایەن ئاغا و دەسەڵاتدارەکانەوە بە مەبەستی پاراستنیان لە جەردەکان، کوردەکان بۆ جلوبەرگ پشتیان بەستبوو بە جووەکان بۆیە زۆر جار پاراستنیان هەر لە لایەن کوردەکانەوە بوو، ئەم پەیوەندییە هەر چییەك بووبی لەسەر بنەمای بەرژەوەندی بنیاد دەنرا، زۆر جار هەبووە ئەم پیشەیە پەیوەندیەکی پتەوی دروست کردووە لە نێوان ئاغا و دەسەڵاتدارەکانی گوند و شارەکان و جووەکان، ئەمەش لە بەرژەوەندیی هاوبەش پێکدەهێنرا، زۆر جار هەبووە ئەم پیشەوەرە بۆ ساغکردنەوەی بەرهەمی خۆی سەردانی ناوچەکانی تریان کردووە چەندین ڕۆژ و هەفتە دەمانەوە لە لایەن ئاغاکانەوە چاودێری دەکران ، خواردنیشیان بۆ دابین کراوە، جۆلاکەش لەبەرامبەر ئەم میوانداریيە هەندێك بەرهەمی خۆی پێشکەشی ئاغا دەکرد. لە کۆندا مافی بە خاوەن بوونی هاوڵاتی جوو هەبووە بە میرات جوویان بۆ دەمایەوە ئاغاکان جووەکانیان دەپاراست لە بەرامبەردا دیارییان وەردەگرت، (موردخای ، ٢٠١٥،ل ١٨٥، ١٩٦) زۆر لە گوندەکانی کوردستان ڕێژەیەك خێزان جووی تیا نیشتەجێ بوو، پاراستنیان لە لایەن گەورەکانیانەوە بوو غەدر لێکردنیان زۆر جار هەبووە ناخۆشی کەوتۆتە نێوان دوو گوند لەسەر کوشتنی جوویێك، بە تایبەت ئەگەر ئەو جووە پیشەی جۆلایی هەبێت چونکە هەموو گوندەکە بۆ جلوبەرگیان بە تایبەت ئاغاکان پشتیان بەم جۆلایە بەستووە، ئاغایەك لەگەڵ هاوڵاتییەکی جوو دەدوا بە جووێ من بانگی دەکرد ئەمەش واتای ئەوە بوو کە زۆر لە ئاغاوە نزیك بوو. ئاغا مافی خاوەنداریەتی بەسەروە هەبوو ئەمانیش ڕێزێکی زۆریان لە ئاغاکان دەنا بە ئاغاکەم وەڵامیان دەداوە ئەمەش سەرەڕای پێدانی دیاریی وەکو جلوبەرگیان پێشکەشی ئاغا دەکرد. ئازاردانی جووەکان و کۆچکردنیان بە مانای رووخانی سەرمایە و ئابڕووی ئاغاکە بوو، چونکە سەرمایەیەکی گرنگی ئاغا بوون. زۆر جار هەبووە ئاغایەکی گوندێکی تر وەکو تۆڵەسەندنەوەیەك ئازاری جووی ئاغای تریان دەدا، هەروەها جووە جۆلاکان گوندنشینەکان لە کاتی ئاشتیشدا رۆڵێکی باڵایان هەبووە ، ئەو جووانەی کە جۆلاییيان دەکرد، کە کاریان دروستکردنی شاڵ و شەپك بوو ئەم بەرگە ئەو کاتە بە ناوبانگ بوو، پلەیەکی باڵایان هەبوو لە ناو جلوبەرگی

کوردیدا بەهۆی کارامەیی جووەکانەوە ئاغاکانیش ئەرکی پاراستنیان کەوتبووە ئەستۆوە و سەرجەم پێداویستییەکانیان بۆ بەردەست دەخستن، (علی ، ٢٠١٠،لا ١٢٨) چوار خێزانی پیشەگەری جۆڵای جوو لە گوندی (هەرین) دا دەژیان لە ناوچەی زێباریدا بە سەرکردایەتی فارس ئاغا، جۆڵا جووەکان سەرجەم پێداویستی جلوبەرگ و پێداویستییەکانی پۆشاکیان بۆ گوندی هەرین و دەوروبەری دابین دەکرد، لە بەرامبەریشدا گوندنشینە کوردەکان پێداویستی جووەکانیان دابین دەکرد، لە گوندەکەیان دروشمی ئاغا ئەوە بوو: بۆ ئەوەی وا لە جووەکان بکەین لە گەڵماندا بمێننەوە و لە ناو ئێمەدا بژین دەبێت چاودێرییان بکەین، کوردەکان بە نۆرە داری سووتان و گەنم و جۆ و سەوزە و میوەیان بۆ جووەکان دەهێنا بۆ ئەوەی بتوانن لە هاوکارییەکانیان بەردەوام بن و رێگایان بە جووەکان دەدا ، لە کێڵگەکانیان هەرچییەکیان بویستایە هەڵیان دەبژارد جگە لە ماست و پەنیر و کەرە و رۆنیان بۆ دەهێنان، لە ساڵی **١٩٣٢** لەکاتی شۆڕشی بارزانی بەرامبەر حکومەتی عیراقدا، بنەماڵەی موشی بن عیون (جۆڵایەکی بەناوبانگی جوو بوو) بەرەو مێرگەسوور کۆچیان کرد، بارزانییەکان نەیاندەتوانی بۆ رواندز و یان ئاکرێ گەشت بکەن لەو کاتە جووەکان دەیانتوانی بۆ مەبەستی ساغکردنەوەی بەرهەماکانیان سەردانی زۆربەی ناوچەکان بکەن، (موردخای ، ٢٠١٥،لا ١٨٥، ١٩٦) بەم شێوەیە جووەکان دەیانتوانی یارمەتی بارزانییەکان بدەن، بە پێشکەشکردنی ئەو بەرهەمە سەرەتاییانەی کە دەستخستنیان ئەستەم بوو، وەکو شەکر و چا و جلوبەرگ کە خۆیان دروستیان دەکرد. خەواجە خێنۆ، پیشەگەرێکی جۆڵایی جوو بوو پەیوەندییەکی پتەوی هەبوو لەگەڵ مەلا مستەفای بارزانی لە کاتی چوونی بۆ روسیا کاك مەسعود تەمەنی پێنج ساڵان بوو کە گەڕانەوە عیراق بۆیە داوای لەو هاوڕێیە جووەی کرد کە ئاگاداری کوڕەکەی بێت، ناوە ناوە جلوبەرگی جوانی بۆ مەسعود دەنارد. (موردخای ، ٢٠١٥،لا ١٨٥، ١٩٦) وە هەروەها لە شوێن و قۆناغی تریش جووەکان دەوری دۆست و کاریگەری بنیاتنانیان هەبووە لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستان بەپێی بارودۆخی گونجاو بۆ نموونە: لە دروستبوونی شاری سلێمانی جووەکان بەشدار بوونە و بووە بە مەڵبەندی کولتووری و رۆشنبیری، کۆمەڵێك جوو لە ناوچەکانی قەرەداغەوە هاتوونەتە سلێمانی

گەڕەکی خۆیان دروستکردووە و پەرستگایان بنیاد ناوە هەر لەم گەڕەکە ، هەتا لە سەردەمی شێخ مەحموودی بەرزنجی جووەکان سێ چوار سندووق چا و سێ فەردە ئارد و سێ عەلاگەی گەورەی شەکریان بە ئاغا دەدا، لەبەر ئەوەی ئاغا و شێخەکان هەمیشە پڕ میوان بوون ئەم جۆرە بەرهەمانە لە دیوەخان پێشکەش دەکران، جگە لەوە زۆر جار جلوبەرگیشیان بۆ دابین دەکردن بە دیاری پێشکەشیانیان دەکردن، ئەمانیش جووەکانیان دەپاراستن لە بارودۆخی مەترسیدار، بۆیە دەتوانین بڵێین خێزانی جووەکان لە رۆڵی کاری دەستی وەکو چنین و خومچیەتی و دروستکردنی پێڵاو .... پێگەیەکی باشیان هەبوو لە ناوچەکانی سلێمانی و دەوروبەری هەرچەندە تازە سلێمانی دروستکرابوو بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە ماوەیەکی کەمدا بووە شارێکی بازرگانیی گرنگ (کوردە، ٢٠١٩،لا ١١٤). بۆیە دەتوانین بڵێین لە ناوچەی سلێمانی ژمارەیەك جوو خەریکی کاری جۆلایی بوون لە پلەیەکی هونەریی بەرزدا بوون. بەشی هەرە زۆری ئەو بەرهەمانەی لە لایەن جۆلا جووەکانەوە بەرهەم دەهاتن ئاماژە بە کاری جوانی دوو جۆلا دەکرێت ، بە ناوەکانی (رەحیمە جوو، شەومیر). (تۆفیق، ٢٠١٥، لا ٨٦) هەر لە ناوچەی قەرەداغ جووەکان مێژوویەکی دێرینیان هەبوو، گەڕەکێکی تایبەتی خۆیان هەبوو بە ناوی گەڕەکی جووەکان، کەسێك هەبوو پیشەی خومچیەتی دەکرد لە لای خەڵکی بەناوبانگ بوو، بە ناوی (میرە جوو) (کوردە، ٢٠١٩،لا ١٧٨) لە شاری کۆیەش جووەکان چەندین کاریان کردووە شارەزاییەکی باشیان هەبووە لەوانە (خومچیەتی و کاری جۆلایی، رەنگسازی) ئەمانە هەمووی لە سایەی هەلومەرجی لەباری ئەوتۆ هاتۆتە کایەوە کە توانیویانە بە ئازادانە کاروباری خۆیان بکەن، پەرە بە ژیانی خۆیان بدەن لە هەمان کاتدا دەسترەنگینی و کارامەیی جوولەکەکانی کۆیە دەردەخات، (طیب، ٢٠١٢، لا ٢٧٦) لە گوندی رۆستێ جووەکان لەم کارەوە لێهاتوو بوون گەڕەکێکی تایبەت بە خۆیان هەبوو، لە نزیك ماڵی خۆیانەوە گۆڕەپانێك هەبوو ئامێری جۆلایان لێدادەنا وەکو کارگەیەك بە یەکەوە کاریان دەکرد، پیاو و ژن تێیدا ئیشیان دەکرد، زۆربەی ناوچەکانی تر روویان تێدەکردو دەیانکڕی، ئەم پیشەیە وای کردبوو جووەکانی ناوچەی رۆستێ دەوڵەمەند بن تەنانەت لە ئاغا و میرەکانی رۆستێش دەوڵەمەندتر بن (روستی، ٢٠٠٧، لا ١١٥) هەتا ئەم جۆرە پیشەیە بۆتە

جێی سەرنجی گەڕیدەکان، لە نووسینەکانیان باس کراوە بە نموونە: (برانت) وەکو گەڕیدەیەك لە سەدەی نۆزدەم هاتۆتە ناوچە کوردستانییەکان وە لە یاداشتەکانی باسی پیشەی رستن و جۆلایی کردووە بەم شێوەیە (لە شاری وان زۆربەی دانیشتوان بەم پیشەیە خەریکن و بۆ رەنگ کردنی گلۆڵە بەنەکان دەیاننارد بۆ ناوچەکانی بتلیس)، جگە لەوە باسی نرخی ئەو کووتالانەش دەکا، وە باسی کۆمەڵێ ناوچەی تری کوردستان دەکا کە جووەکان بەم کارەوە خەریك بوونە و شارەزایی پیشەیی باشیان هەبووە لەم بوارەدا کە پشت بە دوای پشت بۆیان ماوەتەوە، وە هەروەها لە یاداشتەکەیدا ئاماژە بەوە دەکات کەرەستەی ناوچەی وان بۆ رستن لۆکە بووە. (برانت،١٩٩٩ـ،لا ١٢٣). خێزانە پیشەوەرە جووەکان بە زۆری سەربەخۆیانە کار و پیشەکانی خۆیان بەڕێوە دەبرد، لە گوند و شارۆچکەکاندا هاوڵاتیان لە بەرامبەر کرێی کاری دەستییان، کە نەیاندەتوانی پارەیان پێبدەن (هێلکە و شیر و هەنگوین و تووتن و گەنم و مێوژ،...) پێدەدان. پشەوەرە جووەکانیش خاکەرایانە بۆ بەرژەوەندی و خۆ گونجاندنی خۆیان بێ دروستکردنی گرژی رازی بوون بە وەرگرتنی خۆراك لە بری پارەی کرێی دەستی کاریان . گەڕیدەیەکی تر بە ناوی (هەی) لە ساڵی ١٩٢١ هاتۆتە ناوچەکانی کوردستان و لە یاداشتەکانی دەنووسێ (زۆربەی پیاوانی پیشەوەری جوو لە بواری جۆلایی و کاری چنین کاریان دەکرد و بژێوی ژیانی رۆژانەی خۆیان و خێزانەکانیان بە دەست دەهێنا لە شاری هەولێر). لە درێژەی یاداشتەکانیدا ئاماژە دەکات بە کۆچی بەرچاوی پیشەوەرە جووەکان لە سەدەی بیستەم لە لادێ و شارۆچکەکانەوە بۆ ناو گەڕەکەکانی شاری هەولێر. ئەمە ئەوەمان بۆ روونەدەکاتەوە کە پیشەی جۆلایی پیشەیەکی باو بوو، رۆڵی ئابووری و کۆمەلایەتی و کولتووری لە ناو نەخشەی خێڵەکیدا لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا بە یەکەوە بەستبۆوە ، رۆڵی جۆلا کاریگەرییەکی زۆری هەبووە لە کۆمەڵگەی کوردستان، کاریگەرییەکانی هەمیشە وای کردووە کە هاوڵاتیان وابەستەی شارەزایی و بوارە پیشەگەرییەکانیان بن (نموونە زۆرن کە هاوڵاتیانی کوردستان بە قەرز و خاترانە پێداویستیی خۆیان لێ دەکڕی) (hey, ,1921,p76)).

کەرەستە خاوەکان:

ئامادەکردنی کەرەستە خاوەکان بە تایبەت بۆ کاری جۆڵایی لە لایەن ئافرەتانەوە دەکرا وەکو بەشێك لە کاری رۆژانەی ماڵەوە بە دەگمەن لە بازاڕی شارەکان دەکڕان.

١. **خوری مەڕ**: باوترین کەرەستەی خاو بوو تایبەت بەکاردەهێنران بۆ چنینی فەرش و رایەخ و جلی جۆراو جۆر، کەرەستە خاوەکان لە مەیدان بە سەر پشتی وڵاخی باربەرەوە دەفرۆشرا یانیش هەندێك جار دەکڕا لە بازاڕەکان، بە تایبەت لە کاتی بڕینەوەی بەهاراندا. جووە پیشەوەرەکان کڕیاری دیار بوون لە بازاڕ (شۆارتس، ٢٠١٢،لا ٩٥).

٢.**مووی مەرەز**: ئەمە مووی بزنە مووی مەرەز جیاوازە لەگەڵ مووی بزنی رەشۆك، چونکە مەرەز نەرمترە و جوانترە لە مووی رەش، کاری ئافرەت لە جۆڵایی زیاتر پاککردنی مووی مەرەزەکەیە (رۆستی، ٢٠٠٧،لا ١١٥). زۆربەی جار بە رەنگی سروشتیی خۆیانەوە دەچنران. وەکو رەش و سپی و قاوەیی و سووورباو.

٣.**ریسی ئاوریشم:** (قاجۆك) لە قۆزاخەی کرم لە لایەن ئافرەتانەوە لە داری بەڕوو دەکرایەوە ئامادەکردنەکەی کارێکی زۆرتری دەویست، چونکە ئامادەکردنی بۆ هەر جۆرە جلێك جیاوازە. (شوارتس،٢٠١٢،لا ٩٥-٩٦)

٤. **ریسی لۆکە:** لە دەرەوە دەهێنران بە ئامادەکراوی لە بازاڕ دەفرۆشران، لەو کۆتاییانە هەموو قەبارەیەکی جل لە لۆکە دروست دەکران لەبەر پتەوییان.(رۆستی، ٢٠٠٧،لا١١٥)

٥.**دەزووی ئاسنین** (سیرمە) بە ئامادەکراوی دەکڕا بۆ بەکارهێنان، پێکهاتبوو لە لۆکە و لە ناو دەزووی ئاسنین وەردەدرا زۆر دەگمەن بوو، ئەمە زیاتر بەکار دەهێنرا بۆ جوانکردن، بەڵام جۆڵاکان کەمتر بەکاریان دەهینا، چونکە ئەگەری دڕاندنی قوماشی چنراوی هەبوو (شوارتس،٢٠١٢،لا٩٥-٩٦)

گرنگترین قۆناغەکانی پیشەی جۆلایی:

١.شوشتن یان پاککردنەوە: هەموو ئەو کەرەستانەی کە بۆ کاری جۆلایی بەکار دەهاتن پێویستییان بە شوشتنەوە هەبوو، سەرەتا پێش تەڕکردنی واتا بە وشکی بە دارێك لێی دەدرا بۆ ئەوەی هەرچی خۆڵ و خاشاك و زیندەوەر هەیە لێی ببێتەوە، دوای ئەوە دەکرێتە ناو حەوزێکی تایبەت بە خۆیان ،(اسطيفاني ،٢٠٠٢ ،ص ٦٩-٦٧) بەڵام جووەکان زۆربەی جار سەرچاوەیەکی ئاو لێیانەوە نزیك بوو دەچوونە لای سەرچاوە ئاوەکە چونکە

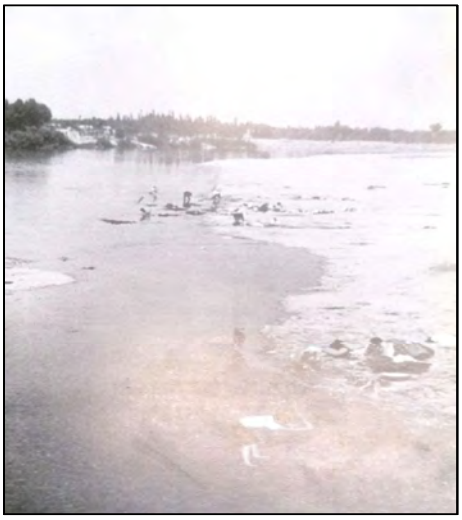

قۆناغی شوشتن و وشککردنەوە لە لێواری رووبارەکان (شوارتس،٢٠١٢، لا١٠١).

چەندان جار شوشتنەوەی دەویست بەڵام ئاوریشم و لۆکەش دوای چنینی دەشۆردرانەوە. (شوارتس، ٢٠١٢،لا ٩٦_٩٧) ریسی ئاوریشمیش دوای ئەوەی لە دار بەڕووەکە جیا دەکراوە بە ئاوی گەرم خۆش دەکرا و دوای ئەوە هەمووی بەیەکەوە دەشۆردرا.

٢.وشککردنەوە: قۆناغێکی گرنگە پێش رستنی پێویستە وشك بکرێتەوە، ئەمەش لەسەر تەنافێك یان لەسەر بەردێك دادەنرێت یان لەسەر رایەخێك دەبێت لە شوێنێکی بڵند بێت پاکیش بێت بۆ ئەوەی دووبارە پیس نەبێتەوە هەڵدەخرێت. (الجادر ، ١٩٩١، ص٢) سەبارەت بە ئاوریشم ئەمانیش دوای خۆشکردنی بە ئاوی گەرم شوشتنەوەیان لە بەر هەتاو رادەخرا دەبوایە لە شوێنێکی پاك با هەتاوەکو وشکدەکراوە.

٣. **شیکردنەوە:** (شەی) ئەمەش بە هۆی شانەیەکی گەورەوە کە دارێکی گەورەیە لە شێوەی دەستە، ژمارەیەك ددانی ئاسنی پێوەیە، ئەمەش لە لایەن چەند

ئامێری شەی بۆ شیکردنەوە
(شوارتس،۲۰۱۲،ل۱۰۱).

ئافرەتێکەوە دەکرا لە ئەنجامدا دوو جۆر مووی لێدەکەوێتەوە بنەشە (بنۆك و سەرەشە) بنۆك زیاتر بۆ قات باشترە (رۆستێ، ۲۰۰۷، ل ۱۱٦).

٤.**رستن**: موو بە ئامرازی لێك جودا لە مادە و شێوە و ئەندازەیی بەرهەمیان دەهێنا یان دەیان ڕست. پێی دەگوترێت (تەشی) ئامێرێکی دەستکردی خۆماڵیی دێرینە، لە دێر زەمانەوە لە کۆمەڵگەی کوردستان بەکار هاتووە چ لە ناو خێزان بۆ رستنی پێداویستی ماڵەوە یان لە بواری پیشەوەری رستندا بە جۆر و قەبارەی جیاواز بەکارهاتووە، هاوکات دەستڕەنگینی و شارەزایی تەشی رێسەکانیش فرە چەشن و فرە جۆرن، لە بەڵگە زیندووەکانی سەرچاوەکان دەبینرێ، تەشی و تەشی رستن بەشێکی کولتووری سەردەمی ئاشووریی نوێدا هەبووە (لەسەر تابلۆ دیوارییەکان تەشی تەشی رێس ماوەتەوە)، (اصطیفاني،۲۰۰۲ ، ص ٦٥). لەبەر ئەوەی خوری و مووی ئەستوور و باریکی پێ دەڕێسرێت، چەند جۆرێکی هەیە، (ئەستوور، ئەم جۆرەیان بۆ رایەخ و جاجم و شتی دیکەش لەو بابەتانە دەڕێسرێت) ناوەنجی_ خوری بۆ دووگردی پێ دەڕێسرێت، باریك مووی مەرەزی بۆ رانك و چۆغە دەڕێسرێت. تەشی لە دار دروستدەکرێت، لە سێ پارچە پێکهاتوە، قولاب پارچەیەکی کانزایە و لە ناوەڕاستی سەلکی تەشی دەچەقێنرێت، بۆ تێ وەرئاراندنی خوری و موو گیراوە، سەلکە تەشی، پارچە دارێکی خڕە لە داری خۆولاتی

ئافرەتێکی جوو لەکاتی تەشی کردن (شوارتس،۲۰۱۲،ل۱۰۱).

جۆرەکانی تەشی (محمود، ٢٠٠٨، لا٨٧)

لە لایەن وەستای کوردییەوە دروستدەکرێ. کلکە تەشی دارێکی درێژە سەرەکەی لە کونی تەشی راکراوە، (باوزی، ٢٠٠٨، لا ٨٨) رستن بە تایبەت بە ئامێری تەشی لە لایەن ئافرەتانەوە دەیانرێسی، تۆپەڵێك دەزووی بە دەستیەوە دەگرت، بەپێی ئەستووریی داواکراو حسێبی بڕی بەرهەمی دەکرد، بە دەستەکەی تریشی لە رانی دەخشاند بای دەدا و دەزووەکانی بە هۆی دەست و قولابی لە دارە باریکەکە دەئاڵاند، ئەمەش چەندان سەعات و رۆژی دەخایاند، هەندێ ئافرەت بژێویی رۆژانەیان لەسەر تەشی رستن بوو. (شوارتس،٢٠١٢،لا ٩٦) دەبوایە ئافرەتەکان زۆر لێهاتوو بووانە بە تایبەت لە رستنی مەرەز کارامەیی و شارەزاییەکی زۆری دەویست، چونکە دەبوایە داوەکانی زۆر باریك و لووس بن هیچ گرێی تێدا نەبێت، بەم شێوەیە هەندێك ئافرەتان لەم بوارەدا پسپۆر بوون ئەمە پیشەیان بوو، بەڵام ئەگەر بۆ کارەکانی تر بەکار بهێنرێت وەکو مافوور و بەڕە و لیفکە و .... دەبێت کەمێك درشتتر بڕێسرێت ، ئەگەر بیانەوێ جاجم و بەرماڵی لێ دروستبکرێت، ئەوا دەبێ جۆری رستنەکە توندتر بکرێت، لە رستندا خوری باشتر دەچێتە پاڵ یەکتر و داوی توندتر دەبێت، ئەوەی رستن دەکا دەبێ بیزانی بۆ چی دەیرێسێ (الجادر، ١٩٩١، ص٢١٠) بەڵام لەم دواییانە مەکینەیەکی کارەبایی تازە بۆ مەرەز رستن دەرچووە مەکینەکە بە ئەسڵ واتەر پەمپی موبەریدەیە بەکارهێنانی لەم ساڵانەدا بۆ پەلەکردن لە رستندا دەگەڕێتەوە. (غەفور،٢٠١١،لا٩٠)

٥.**رەنگکردن**: رەنگکردن پیشەیەکی تایبەتی جووان بوو، بەڵگەش بۆ ئەمە ناوی تسابایە (بوخچی بە زمانی عیبری) کە زۆر لە ناو کوردە جووەکان بەکاردەهێنرا، لە زۆر حاڵەتدا رەنگکردن بەشێك بوو لە پیشەی جۆلایی بەڵام کاتێك ئەزموونی

دەڵەومەندتر و رەنگی تایبەت پەیدا بوو، بوو بە پیشەیەکی تایبەت کە لەماڵەکان یان لە بازاڕی بوخچییاندا دەکرا، (براور ،۲۰۰۲، ۲۵۹-۲٦٤) لە کوردەواری بە (خومچی) بە ناوە (بەشێك لە پیشەگەرەکان بە تایبەت پسپۆر و شارەزا بوون (شارەزاییەکەیان لە بنەڕەتدا بەسترابۆوە بە ئەزموونی خۆیان و ئەو شارەزاییەی لە باوانیانەوە بۆیان مابۆوە) لە هەڵبژاردنی جۆری رەنگەکان و تێکەڵکردن و گرتنەوەی رەنگەکان و لە خمدانی کەرەستەکانی چنین) بۆ رەنگکردنی، سوودێکی زۆریان لە درەختی جۆراو جۆر وەردەگرت، بە تایبەت لە توێکڵی سەوزە و میوە ، قاوەیی ئاچۆخ لە پیاز وەردەگیرا، قاوەیی تۆخ لە توێکڵی هەنار، رەش لە توێکڵی گوێز، زەردی ئاچۆخ لە سێو. رەنگکردن چەندان قۆناغی هەبوو، یەکەم جار تۆپەڵە دەزوو لە ناو ئاو دەکوڵێنرێت رەنگەکەی پێدادەکرا، تا جێی خۆی دەگرت، هەر رەنگە و دەفری قوڕینی تایبەت بە خۆی هەبوو، کەرەستەکە بۆ ماوەی حەفت خولەکان دەکوڵێنرا، دوای ئەوە دەشۆرایەوە لەبەر هەتاو رادەخرا لە شوێنێکی پاك و دوور لە خۆڵ و تۆز، تاکو وشك دەبۆوە ئینجا حازر دەبوو بۆ چنین، هەندێك جار جگە لە میوە و درەخت، تۆزی رەنگ بەکار دەهات بۆ رەنگکردن کە لە بازاڕەکان دەکڕدرا، (هەورەمانی، ۲۰۱٦، لا(۱۰۸٤-۱۰۸۳) هەندێك جار بنەسلێرك، جۆرە گیایەکە لە کوێستانەکان دەڕوێت لە بەهار پەلکێکی سەوزی یەك سانتیمی پان و پانزە سانتیم درێژی هەیە ئەو بەشەی کە دەکەوێتە ناو خاك بۆ دەرمان بەکار دێت، لەبەر هەتاو وشك دەکرێتەوە، بەڵام دەبێ هەتاوی بەهار بێت چونکە ئەگەر وانەبێ باش وشك نابێ دوایی دەیکوتن وشکی دەکەن و دەیبەن بۆ ئاش دەیهاڕن، ئەوجا لەگەڵ ئاو دەیکەن بە شەربەت ریسی دەخەنە ناوی دوای ئەوە وشکی دەکەنەوە تا رەونەقی پەیدا بکات سیفەتی چوونە پاڵ یەکی بەهێزی دەکات ئینجا دەکرایە کر. (روستی، ۲۰۰۷،لا ۱۱۵)

کاری رەنگکردن و وشككردنەوەی بەنەکان لە لایەن خومچییەوە
(شوارتس،۲۰۱۲، لا۱۰۱).

ژمارەیەکی زۆری جوو لە ناوچەکانی ئاکرێ لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم لە ئاکرێ داهاتیان بە پیشەی جۆلایەوە بوو وە سێ خێزانیش بۆیەیان دەکرد، دەروێش ناحوم و میخایلی کە جوو بوو لە ناوچەکانی ئاکرێ سەرجەم خێزانەکەیان کاری جۆلاییان ئەنجامداوە. ژمارەیەکیش بەپێی راپۆرتەکەی هەی لە کتێبەکەی دوو ساڵ لە کوردستان ئاماژە بەوە دەکات لە هەولێریش بۆیەچی بوونە واتا خومچی بوونە، (hey,1921,p76) وە جیمس ریچ کە هاتۆتە کوردستان تێبینی ئەوەی کردووە کە بەشێکی زۆری جووەکان بە کاری خومچیەتی و جۆلاییەوە خەریك بوونە لە دەوروبەری ساڵی ١٨٢٧ (دەیڤید دبیس هیل) لە راپۆرتێکدا دەڵێت کە تاکە جوولەکەی گوندی (سالاغە) (چالە) بۆیەچی بوونە کە هاوڕێی ئاغای گوندەکەش بووە ئەو پەیوەندییە باشەی ئەو جووە خومچییە لەگەڵ ئاغای گوندەکە هەیبووە رەنگە لەبەر ئەوە بووبێت کە جلوبەرگی کوردی بۆ ئاغا و خەڵکەکە دابین کردووە. (موردەخای، ٢٠١٥، لا ٢٩٨).

ژووری بۆیەکردنی بەنەکان لە لایەن خومچیەوە (شوارتس،٢٠١٢،لا١٠١).

دوای رەنگکردنی بەنەکان ئافرەتەکان لەماڵەوە یان لە شوێنی تایبەتی جۆلاکە دەستیان دەکرد بە هەڵکردن و گلۆڵەکردنی بەنەکان چوار مەشقی دادەنیشت بە یارمەتی هەر دوو رانەکانی هەڵیدەکردەوە، یانیش هەندێ جار چەند دەزگایەکی خڕکردنەوەی بەنەکان هەبوو بە خێرایی دەسووڕانەوە جۆرە دەزگایەکی تر هەبوو کە جۆلا جووەکان بەکاریان دەهێنا بۆ راکێشانی بەنەکان بەکار دەهات (شوارتس،٢٠١٢،لا ١٠١).

٦.چنین:

کاری جۆڵایی لە لایەن جۆڵاوە
(شوارتس،٢٠١٢،لا١٠١).

دوای گلۆڵەکردنی بەنەکان جۆڵا جووەکان دەستیان دەکرد بە چنینی (شاڵ و شەپك و جاجم و بەرماڵ و کەژی و مافووری دیوار....) ئەم بەرهەمانەی بەهۆی دەزگایەکەوە دەکرێ پێی دەگوترێت (پێچال) ئەم دەزگایەش پێکهاتووە لەم پارچانە (دەفە، گورد، شە، لەنگەر، پرد، شانەی لەنگەر، پێستەتە، کۆلەکە هەڵپێچ، واڵە، سنگ، ڕەفتە، مێکوك، لولو، خرەك) ئەمانە هەر یەکەیەکیان ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە، (غەفور،٢٠١١،لا ٨٩).

جۆڵا زۆربەی جار لە لایەن پیاوەکانەوە بوو کە شارەزاییەکی تایبەتییان هەبوو لە بارەی جۆری چنین، دەزگای جۆڵایی ژووری تایبەتی و هەڵکەندنی چاڵ لە تەختەکەیا، بۆ ئەوەی ئەو جۆڵایە کە لەوێدایە کار دەکات بە ئاسانی قاچی تیایدا جموجۆل دەکەن و بە هۆیەوە بۆ ئەوەی هەر یەك لەو پارچانە بە ئاسانی بەرز و نزم ببنەوە، ئەم ئامێرە زیاتر لە دار دروستدەکرا، ئەو بەشانەی کە دەزووەکانی پێوە گیر دەکرا لە داری زۆر بەهێز دروستدەکرا وەکو داری بەڕوو و گوێز و توو، کە دەکرا پۆلیش بکرێن، بەشەکانی تریش جار جارە دەگۆڕدران لە لایەن جۆڵاوە لێ دروستدەکرا(هەورامانی،٢٠١٦،لا ١٠٨٣-١٠٨٤)

واتا دەبێت جێگایەکی تایبەت بە خۆی هەبێت بۆ ئەوەی دەزگایەکەی تێدا دامەزرێنێت، و مەرجی خۆی هەیە چونکە جۆڵا ناتوانی دەزگایەکە بۆ هەر شوێنێك

بیەوێ بگوازێتەوە لە کاتی دروستکردنی بەرهەمەکەی لە هەمان کاتیشدا گوێزرانەوەی دام و دەزگای جۆلایی ئەرکێکی گرانە و کارێکی قورسە بە تایبەت پێچال بۆ جموجۆل پێکردن. (هەورەمانی، ٢٠١٦،لا ١٠٨٢)

جۆلایی لەم پارچانە پێکدێت:

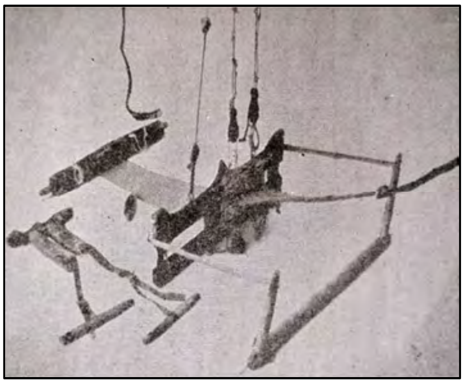

ئامێری پێچال (هانسن،١٩٨٣،لا ١٤٨-١٥٢)

١. **نەوەردە:** لە نزیك جۆلایە سەری رایەڵی لێ قایم دەکرێ پاشانیش وردە وردە کرەکەی لێ دەئاڵێنرێت.

٢. **رایەڵ:** بەسەر کارگەی جۆلاییدا دەڕوا لەسەر سەری جۆلا قایم دەکرێ.

٣. **پەرکەر:** دارێکی درێژە و لە هەردوو سەرەوە بە داری قیت لە دەفە دەخرێ لەو لاشەوە بە دارێکی ترەوە دەلکێ بۆ هێنان و بردنی دەفە.

٤. **شە (شانە):** شێوەیەکی لاکێشەیی هەیە، کە بیانەوێ بیگۆڕن ئەم بەشەی لێك دەردێنن، داوە شەیەکان قامیشن لە نێوان دوو داری درێژ گیراون، لای بنەوەی شە کە پێیدەگوترێت پۆتاری بن شە بەهۆی دوو داوەوە کە شەپکەی پێقایم کراوە، جۆلا کە پێی خستە سەر شەپکەکان و جوولاندیەوە شەیەکەی لەگەڵ دێ و دەچێ.

٥. دەفە: دارێکی خڕە کەمێك درێژە دەکەوێتە دوو گۆی کە توند لە زەوی قایم کراون. (هانسن،١٩٨٣،لا ١٤٨-١٥٢)

گرنگترین ئەو بەرهەمانەی کە لە لایەن جۆلا جووەکانەوە دروستەکرا:

١. **فەرشی چنراوی دیوار:** کە کەلێنێکی گەورەی لە ماڵی کوردەکان پڕ دەکردەوە زۆربەیان چوارگۆشەیی بوون وا جوان دروستیان دەکرد بۆ مەبەستی جوانی و گەرمکردنەوەی ژوورەکەش بەکاردەهات، زۆر جار ئەم پارچانە بەکار دەهات بۆ راخستنی ژێر بووك و زاوا، زۆر جار لە لایەن بووکەوە دەدرا بە زاوا بە دیاری هەندێ

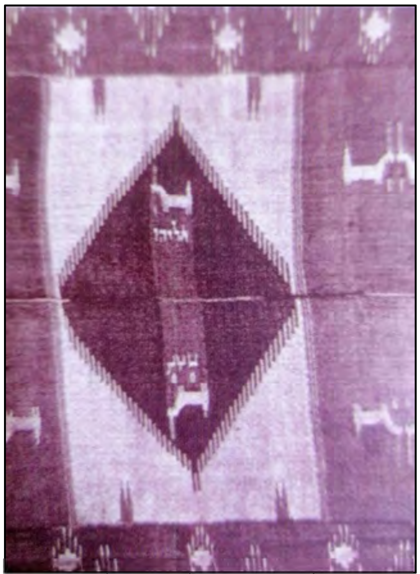

مافووری چنراوی دیوار
(شوارتس،٢٠١٢،لا ١٠٣_١١٦)

جار ناوی زاوای لەسەر دەنووسرا، عادەتەن لەم جۆرە بەرهەمانە جۆلا رادەسپێررا بۆ چنینی بەرهەمێکی تایبەت بەپێی خواستی داواکراو رەنگ و شێوەکەی، زۆر جار هەبوو موشتەری خۆی کەرەستە خاوەکەی دەهێنا هەندێك جاریش جۆلاکە خۆی بەرهەمی دەهێنا یان لە بازاڕی دەیکڕی، بۆیە دەتوانین بڵێین زۆربەی بەرهەمە جوان و ئاڵۆزەکان لە لایەن جۆلا جووەکانەوە بەرهەم دەهاتن.

بەپێی تێپەڕبوونی کات بەرهەمەکان لە هەر ناوچەیەك سیفەت و خەسڵەتی جیاوازی وەرگرت، زۆربەی جار لە سووفی مەڕ دروستدەکران ، زۆر جار جۆلا جووەکان ناوی داودی لەسەر دەنووسرا یان ناوی جۆلاکەی لەسەر دەنووسی. گرنگترین ئەو رەنگانەی کە زاڵ بوون رەنگی سوور و زەرد و سپی و رەش بە ستایلێکی جوان تێکەڵیان دەکرد وە گرنگترین ئەو نەخشانەشی نەخشی ئەندازەیی و نەخشی گیانەوەری بوون (شوارتس،٢٠١٢،لا ١٠٣_١١٦). جووەکان خۆیان بۆ چەندان مەبەست بەکاریان دەهێنا بۆ بۆنە ئایینییەکانیش وە بۆ جوانکردنی سوکاح (ژوورێکە جووەکان دروستیان دەکرد لەناو حەوشەکانی خۆیان یان لە سینەگۆجەکانیان بە چنراوی ڕەنگاوڕەنگ دەیان ڕازاندەوە لە جەژنەکانیان کە خواردنی جۆراوجۆریان دابەش دەکرد ئەمەش بۆ بە بیرهاتنەوەی هەژارەکان بوو) لە جەژنەکانیان هەروەها بۆ چەرچەفی سەر مێز وەهەروەها بۆ پەردەی شاردنەوەی دەفری پیرۆزی بۆنە ئایینییەکان.

بەرمال (توێژەر)

٢.بەرماڵ - دووگرد: شتێکی چنراوە بۆ نوێژ لەسەر کردن رادەخرێت لە لایەن جۆلاکانەوە دروستدەکرێت، بەرماڵ بە زۆری لە کەڵەفی رەنگاو رەنگ (سوور و زەرد و رەش و...) کەمتر لە بەن دەچنرێ (غەفور،٢٠١١،لا ٨٨) لە رووی نەخشەوە چوار جۆری هەیە ساکار و یەك کەشکۆڵ (کەشکۆڵ لە شێوەی تیشکی رۆژە، دوو کەشکۆڵ، سێ کەشکۆڵ، دەسحەقی دروستکردنیان گرانە چونکە دروستکردنیان ئاڵۆزە. جوانترین دووگرد لە لایەن جووەکانەوە دروستدەکران بۆ ئاغاکانیان ئەو کات بەرزترین دەسەڵاتیان هەبووە لە گوندەکان، نموونەیەك لەسەر ئەمە کاتێك جۆلایەك پەیوەندییەکی باشی لەگەڵ جۆلایەك دەبێت بۆ ئاغاکە داوەتی جۆلاکەی دەکات بۆ ماڵ یەکێکی بەدوا دەنێری داوا لە دەست و پەیوەندی دەکات ئاگاداری بکەن ئەم جۆلایە لە ژێر چاودێری ئاغا دەبێت بۆیە بە هەموان دەڵێ نابێ کەس دەستی کاتێ بۆیە جۆلاکەش دووگردێکی زۆر جوان و نایابی بۆ ئاغا دووریوە بۆ ئەوەی لە نوێژەکانی جۆلای لە بیر بێت، ئەم دووگردانە پارچەی بەرین بەرین دەچنران دوای ئەوە بەیەکتر دەبەسترانەوە و کۆتایەکەیان بە قوڵینگ دەدروان بۆ جوانکردن و بەهێزکردنی دووگردەکە. (علی،٢٠١٠،لا ١٠٧_١٠٨) ئەو نەخش و

جاجم (ئۆرا شوارتس،٢٠١٢،لا١٠٣ _١١٦).

زەخرەفانەی کە لەسەر دووگردەکان دروستیان دەکرد زیاتر هێڵکاری تاوەر و شرفات و گۆر زیاتر شێوە ئایینییەکان بوون.

٣. **جاجم**: تەنراوێکی تەنك و شاش و زبرە جۆلا لە دەزووی خوری دەیچنێت. دەشێت بۆ خۆ داپۆشینی کەسێك بەکار بێت لە کاتی خەوتندا. (مستەفا، ٢٠١٧،لا ٦٨) عادەتەن پارچەکان دوو بەر بوون، پێکەوە وەکو جانتا دەدوورانەوە نەخشی چوارگۆشەیی شەترەنجی بوون، یان خەت خەتی لار یان لێوارەکانی بە گوڵ رازێنرابوونەوە رەنگەکانیشیان زیاتر سووری تاریك و مۆر و لەگەڵ پرتەقاڵی و زەرد. یان هەندێ جار نەخشی شانەیی لەسەر باکگراوندێکی رەنگاو رەنگ کۆ کراونەتەوە، لە کوردستانی عیراق زیاتر پارچە پارچە دروستدەکران پێکەوە دەدوورانەوە بە هەمان داوی خۆیان و هەمان رەنگ. (هانسن،١٩٨٣،لا ١٤٢-١٥٢)

٤. **چنینی مووی مەرەز**: (کر) ئەمە زیاتر بەکار دەهات بۆ قاتی پیاوان، ئەم چنینە زۆر باو بوو لە ناوچەکانی کوردستانی عیراق، چەندان شارۆچکە هەبوون بەناوبانگ بوون لە چنینی مووی مەرەز ئەویش ناوچەکانی بارزان، نیروا و ئاکرێ. قوماشەکان بە خەتی جیاجیا یان یەك رەنگ یان رەنگی جیاجیا دروستدەکران، هەمووی لە مووی بزن دروستدەکرا، هەر دیزاین و ناوێکی هەبوو، گرنگترینیان (باقر باقە) ئەمە زیاتر باکگراوندی سپی و خەتی رەشی هەبوو. سەماوی شینی ئاسمانی، سۆری پشپاش قاوەیی و سوور بوون، کۆما (رەش) خاوەرە (سپی). دوای تەواوکردنی چنینەکە لە نێوان دوو تەختە داراندا دەپێچرا بۆ ماوەی ٢٤ سەعات لە ئاوی گەرم بە جێ دەهێڵدرا، دوای ئەوە مادەیەکیان

(کر) توێژەر

لێدەدا بۆ ئەوەی بریقەدار بێت. دوای ئەوە ژنی جۆلاکە دەستی بە دوورمان دەکردو دەیڕازاندەوە، لە بۆنە تایبەتەکان لەبەر دەکرا. (هانسن،١٩٨٣، لا ١٥٤-١٥٥)

بە گشتی زۆربەی چنراوەکان بە تێپەڕبوونی کات هەر ناوچەیەك سیفەت و خەسڵەتی ڕەنگ و دیزاینی گۆڕانی بەسەرداهات.

لیستی سەرچاوەکان:

کوردی:

١. ئیزەدی ، مهرادی: چەردە باسێك لە بارەی کوردانەوە، وەرگێڕان ، ئەمین شوان، سلێمانی ، ٢٠٠٧.

٢. کوردە، بەرزان ئەحمەد: کورتە مێژووی جوولەکەکانی کوردستان، سلێمانی، ٢٠١٩.

٣. تۆفیق، زرار سدیق: کۆمەڵگای کوردی لە سەدەکانی ناوەڕاست، هەولێر، ٢٠١٤.

٤. مۆردخای، زاکین ، جوولەکەکانی کوردستان، مێژووی ژیان و پەیوەندییان لەگەڵ ئاغا کوردەکان، و. سیروان حسێن، هەولێر، ٢٠١٥.

٥. تۆفیق، ڕێبوار حەمە ، جوولەکەکانی سلێمانی، لە سەرەتای دروستبوونی شارەکە تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم، چاپخانەی پەنجەرە، تاران، ٢٠١٥.

٦. ژیکیل ، لیژەك: کۆمەڵێ لادێی کوردستانی هاوچەرخی عیراق بەرامبەر بە نوێ بوونەوە، و.عەزیز گەردی، ١٩٩٩، هەولێر.

٧. شۆارتس، بێیری، ئۆرا ، جووەکانی کوردستان، و. گۆران سەباح، هەولێر، ٢٠١٣.)

٨. غەفور، عەبدوڵلا، کورد، لێکۆڵینەوەیەك لە کەلتووری مادیی سەردەمدا، هەولێر ،٢٠١١.

٩. طیب، فتح الله ، جوولەکەکانی کۆیە (١٩١٨-١٩٥١) لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی کۆمەڵایەتییە، گۆڤاری زانکۆی کۆیە، کۆیە، ٢٠١٢.

١٠.باوزی، محمود: تەشی کۆنترین ئامێری ڕستن، گۆڤاری مێرگ، ژمارە ٤٢، هەولێر، ٢٠٠٨.

١١.ڕۆستی، نادر: گوندی کوردی گۆران لە پیشەدا، گوندی ڕۆست وەك نموونە، سلێمانی، ٢٠٠٧.

١٢.مستەفا، نەوشێروان: بە دەم ڕێگاوە گوڵچنین، سلێمانی. ٢٠١٧.

١٣.هانسن، هێنی هارۆلد: ژیانی ئافرەتی کورد، لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانییە لە بارەی کۆمەڵی ئیسلامیی عیراقەوە، وەرگێڕانی، عەزیز گەردی، بەغداد، ١٩٨٣.

١٤.کاکەیی، هەردەوێڵ: کەشکۆڵی کوردەواری، سلێمانی ،٢٠٠٣.

١٥.هەورەمانی، محەمەد ئەمین، مێژووی هەورەمان، بەرگی یەکەم، چاپخانەی چوارچرا، ٢٠١٦.

سەرچاوەی عەرەبی:

١. اسطيفاني. صباح ، الصناعة في تاريخ وادي الرافدين ، بغداد ،٢٠٠٢.
٢. براور، اريك: رافائيل پاتای: يهود كردستان، دار ئاراس، اربيل، ٢٠٠٢.
٣. برانت، جيمس: رحلة جيمس برانت ١٨٣٤، ت. حسين الجاف، مطبعة جاحظ ،١٩٩٩.
٤. زبيده ، محمد، اليهود و تجارتهم في مصر الاسلامية، قاهرة، ٢٠٠٧.
٥. الجادر . وليد ، الصناعة ، موسوعة الموصل الحضارية ، موصل ، ١٩٩١.
٦. على، صلاح الدين مجيد ، صفحات من تاريخ اليهود في العراق و كردستان، كركوك،٢٠١٠.

سەرچاوەی بیانی:

1- hey W-.R; to years in kurdistan, London,1921.

ئەنجام:

• پیشەی جۆلایی رۆڵ و کاریگەریی زۆری هەبوو لە ناو جووەکانی کوردستاندا.

• پیشەی جۆلایی سەرچاوەیەکی ئابووری بەهێزیان بوو بە تایبەت لە گوندەکاندا لە دوای کشتوکاڵکردن لە وەرزی زستاندا کاری جۆلایان دەکرد.

• ئەم پیشەیە لە ناو جووەکان بووە هۆی دروستکردنی پەیوەندییەکی بەهێز لەگەڵ ئاغا و پیاوە دەسەلاتدارەکان و خەڵکی دەوروبەر.

• پیشەی جۆلایی رۆڵی هەبووە لە پاراستنی جووەکان لە کوشتن و دەرکردنیان، چونکە رووبەڕووی زۆر لە کوشتن و دەرکردن بوونەتەوە لە لایەن توندڕەوەکانەوە لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستان.

ملخص البحث

مهنة (جۆلا- الحياكة) لدى الطائفة اليهودية في كردستان

تعتبر الحياكة او النسيج من اهم الاعمال والمهن الرئيسية التي زاولها اليهود في كوردستان، وخاصة الساكنين منهم في القرى والارياف ، و استمرت هذه المهنة لديهم لعدة قرون ولعدة اجيال محتفظين بها، وان هذه المهنة كانت ضمن الاعمال الفولكلورية بين الناس، وكان لها دور مهم في قبولهم بين الناس الآخرين وفي توطيد علاقاتهم الاجتماعية.

اضافة الى ذلك ان هذه المهنة كانت لها دور مهم في صناعة المواد المستخدمة مثل الملابس و نسج المصالي والسجاد المحلي و شال و شبك التي كانت معروفة في المدن والارياف، الى جانب ذلك كانت مهنة تلوين الاقمشة (خومجی) مكملة لهذه المهنة، وجودة جمال المنتج كانت مصدرا مهما لايراداتهم وان الكثير منهم كانوا يستخدمونها كسلعة لاغراض تجارية بين المدن وتصديرها للخارج.

وكانت المرأة اكثر خبرة لتحضير المواد الاساسية لهذه المهنة مثل (صوف الخروف، شعر الماعز الاصفر، نسيج الحرير، خيوط القطن، خيوط الميتالی) ثم تبدا مرحلة التنظيف والغسل جيدا وابعاد المعلقات منها، ثم مرحلة التجفيف في مكان نقي وفي هواء طلق ثم تحليل وفك خيوط الغزل بآلة تسمى (شانة) اي المشط ثم تأتي مرحلة الغزل الحقيقي بآلة تسمى (تەشی) ويأتي بعدها مرحلة اختيار الالوان وفي كثير من الاحيان لغرض صناعة شرل و شبك كانت تستخدم نفس الوان الصوف الحقيقي او الطبيعي دون تلوينها.

كانت العوائل اليهودية الذين يمارسون مهنة الغزل (جولا) لهم خبرة كبيرة في مجال هذه المهنة وبجانبهم كانت هناك عوائل يمارسون مهنة التلوين (خومجی) بطريقة مهذبة وكانوا معروفين بحيث ان اغلب الذين يمارسون مهنة الغزل يرسلون نتاجاتهم اليهم لغرض التلوين مقابل مبلغ زهيد، بعد الانتهاء من التلوين يبدأ اصحاب مهنة الغزل بغزل ونسج تلك المواد بآلة تسمى (بيجال).

و تعتبر (چارۆگەی بووزی ، جاجم، فەرشی چنراوی تەنكی دیوار، بەرماڵ، كر، كليم) من اهم منتوجاتهم والتي باقيه الى يومنا هذا وموجودة في الكثير من المتاحف، وكانت لكل منطقة طريقة خاصة يمتازون بها من حيث الطراز او الخصائص والموديلات وكانت جزء من فولكلور منطقتهم، وكانت كل عائلة من العوائل اليهودية تمتاز بنوع معين من الاعمال اليدوية الخاصة بهم.

Conclusion

WAEVING PROFESSION BY JWISH COMMUNITY IN KURDISTAN

Weaving is considered one of the most important works and major professions practiced by Jews in Kurdistan, especially those who live in villages and rural areas, and this profession continued with them for several centuries and for several generations, keeping it, and that this profession was among the folkloric works among the people, and it had An important role in their acceptance among other people and in strengthening their social relationships.

In addition to that, this profession had an important role in the manufacture of used materials such as clothes, weaving chapels, local carpets, shawls and nets that were known in cities and countryside, in addition to that the profession of textile coloring (Khumji) was complementary to this profession, and the quality The beauty of the product was an important source of their revenue and that many of them were using it as a commodity for commercial purposes between cities and exported abroad.

The woman was more experienced to prepare the basic materials for this profession such as (sheep wool, yellow goat hair, silk fabric, cotton threads, metallic yarn), then the cleaning and washing phase began and the pendants removed from them, then the drying phase in a fresh place and in open air, then Analyzing and decoding yarn with a bale called (shana), meaning the comb, then comes the stage of real spinning with a bale called (tashi), and then comes the stage of choosing colors, and often for the purpose of making shells and nets that used the same colors as real or natural wool without coloring,

The Jewish families who practice the profession of spinning (Jolla) had a lot of experience in the field of this profession, and next to them there were families who practiced the profession of coloring (Khomji) in a polite manner and they were known so that most of those who practice the profession of spinning send their products to them for the purpose of coloring for a small amount, after completion From the coloring, the owners of the profession of spinning seem to spin and weave these materials with a bale called (Pigalle).

(Garogey Bouzy, Jajim, Frashi chnrawi Tinky Dewar, barmal, Kr, and Kilim) are among their most important products, which remain to this day and are present in many museums. From the folklore of their area, each of the Jewish families had a specific type of their own craft.